

Makale Geliş | Received: 12.02.2019
Makale Kabul | Accepted: 27.03.2019
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.526016

Ahmet Selman YİĞİT

Arş. Gör. Dr. | . Res. Assist. Dr
Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gümüşhane, TÜRKİYE
Gümüşhane University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature, Gümüşhane, TURKEY
ORCID: 0000-0002-1471-0535
a.selmanyigit@gmail.com

Nailî Divânı'nda Peygamberler

Öz

Divân edebiyatı Türklerin tarih sahnesinde var olduğu günden bu yana edebiyat dünyasına armağan ettiği en büyük değerdir. Asırlarca varlığını güçlü bir şekilde devam ettiren bu edebiyatın beslendiği kaynakların başında kuşkusuz dinî unsurlar gelmektedir. Takip ettiği ve/veya etkisinde kaldığı cereyanlar değişse de beslendiği bu kaynaklarda çok ciddi bir sapma olmamıştır. Özellikle XVII. asırda Divân edebiyatını etkisi altına Sebki Hindî cereyanında dinî unsurlara ince göndermeler ile fazlasıyla yararlanıldığı görülmektedir. Sebki Hindî akımının Divân edebiyatındaki en büyük temsilcisi Şair Nailî'dir. Bu çalışmada Divân edebiyatının aynı zamanda en büyük şairlerinden sayılan Nailî'nin divânındaki peygamberler incelenerek şairin peygamber ve onlara ait mucize ve kıssalardan ne kadar ve nasıl faydalandığı, bu unsurların şairin şahsiyetinde ne derece etkili olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divân Edebiyatı, Peygamberler, Nailî.

Prophets in the Divân of the Nailî

Abstract

Divân literature is the biggest value that the Turks have been presenting to the world of literature since its existence in the history scene. Undoubtedly, religious elements are the main sources of this literature which has been continuing its existence for centuries. Although the currents followed and / or influenced by it have changed, there is no significant deviation in these sources. Especially in the XVIIth century Sebki Hindî, which influenced Divân literature, it is seen that the prophets are greatly utilized by subtle references. Şair Nailî is the biggest representative of the Sebki Hindî movement in Divân literature. In this study, it is tried to determine how much and how the poet benefited from prophets and their miracles and life stories and how these elements are effective in the personality of the poet by examining the religious figures in the divân of the Nailî.

Keywords: Divân Literature, Religious Elements, Nailî.

Giriş

Divân edebiyatı insanlık tarihinin en kadim birkaç milletinden biri olan Türklerin kültürünün asırlarca taşıyıcılığını hakkıyla ifa etmiştir. Birçok yönden araştırılan, değerlendirilen, üzerine sayısız eser yazılan Divân edebiyatının bizce en önemli tarafı Türk kültürünü, hüküm sürdüğü uzun asırlar boyunca sarsmadan, özünü koruyarak ve üstüne koyarak kendisinden sonraki nesillere aktarmasıdır. Bu bağlamda Divân edebiyatını, Divân şairlerini ve eserlerini her yönüyle araştırmak doğrudan Türk kültürüne hizmet etmektir.

Bu niyetle ortaya koyduğumuz bu çalışmamızda XVII. yüzyılın önemli şairlerinden biri ve Sebki Hindînin Divân edebiyatındaki en önemli temsilcilerinden olan Nailî’nin divânında geçen peygamberleri mercek altına aldık.

İran mitolojisi ile yerel unsurları bir kenara koyarsak Divân edebiyatının temel kaynakları/çizgileri Kur’an, hadis, peygamber kıssaları ve tasavvuf şeklinde özetlenebilir. Diğer bir deyişle dinî unsurlar bu edebiyatın temelini oluşturmaktadır denilebilir. O halde dinî unsurlar anlaşılmeden bu edebiyatın anlaşılması mümkün değildir denilebilir. Buradan hareketle Divân edebiyatının önemli simalarından Nailî’nin divânında geçen peygamberleri irdelemeyi önemsedik.

Bu çalışmada öncelikli maksatlarımızdan birisi şairin divânında yer verdiği peygamberlerin incelenmesiyle peygamber ve peygamber kıssalarının şairin edebi şahsiyetine katkısını tespit etmektir. Şairin dinî anlayışını eserinden yola çıkarak sağlıklı bir şekilde ortaya konulmasıdır.

Edebi eserde bir yaklaşım tarzı olarak yürütülen tahlil çalışmalarında tipler ve kişilikler, din-toplum-insan gibi değişik başlıklar altında ele alınmış, -eser, şiir-şiirse birkaç beyit örneği verilerek bütün eserde ilgili maddenin nasıl işlendiği değerlendirilmiştir. Bu çalışmalarda ele alınan her bir maddenin müstakil bir çalışmaya konu olması gerektiğini düşünüyorum. Özellikle vakaya dayalı eserlere olan ilğim dolayısıyla, bu eserlerin temel malzemesi olan insan/karakter bahsini öncelikle işleyip tanımak gerektiği kanaatine vardım. Böylece divân edebiyatının ruhlar âleminden başlatılıp her eserin yazıldığı dönemdeki insan tipine kadar getirdiği insanın macerasında, bütün kişilikleri tek tek tanıyarak ortak paydaları olan insan tiplerini bir araya getirip genel bir değerlendirme imkânı bulunacaktır (Akkuş 1996: 83).

Edebî metinlerde geçen şahısların her yönüyle araştırılması eserin anlaşılması, döneme tanıklık etmesi, şairin hayata bakışı gibi birçok perspektifte önem arz etmektedir.

Çalışmamızda Prof. Dr. Haluk İpekten’in hazırlamış olduğu “Nâilî Divânı”nı (Akçağ Yayınları, Ankara 1990) esas aldık. Tespit ve adreslendirmelerimiz bu divân üzerinden yapılmıştır.

Beyitlerde geçen şahsın ismi veya onu çağrıştıran kelimeyi “bold” olarak gösterdik. Şahsın gerçek adıyla birlikte parantez içinde ilgili beyitlerde geçen şekillerini de gösterdik. Şahsın adının geçtiği beytin yanına beytin geçtiği nazım şeklini, kaçınıcı beyit olduğunu ve divânda kaçınıcı sayfada yer aldığını gösteren bir adresleme yaptık.

Örnek

	Nazım Şekli	No	Beyit no
Sun’-ı celâle eyle nazar ol cemâli gör		↑	↑
Âyîne-i cemâl-i Muhammed-celâli gör	(Gazel	62	/ 1 : 182)
	↓		↓
	Nazım Şekli		Sayfa no

Divân edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahip olan Nâilî, üzerine yaptığımız bu çalışma muhtasar bir çalışmadır. Divân dikkatle incelendiğinde çalışmamıza konu ettiğimiz peygamberlerle beraber, hükümdar ve devlet adamları, hattat ve nakkaşlar, şair ve bilim insanları, hikâye kahramanları, tarihî ve efsanevî şahsiyetler, diğer dinî şahsiyetler şeklinde tasnif edebileceğimiz yüz yirminin üstünde isimden bahsettiği görülmektedir.

Peygamberler

Divân edebiyatında eser vermiş şairlerin istisnasız hepsi mutlaka eserlerinde peygamber ve peygamber kıssalarından az ya da çok faydalanmışlardır. Zaten kıssa-i enbiya bu edebiyatın başlıca yararlandığı ana kaynaklardır. Peygamberlerle ilgili en çok işlenen konular, hayat hikâyeleri, mucizeleri, kendileri ile özdeşleşmiş vasıflar olarak ön plana çıkmaktadır. Divân edebiyatı çerçevesinde yazılmış eserlere baktığımızda en çok şu peygamberlerin geçtiği görülmektedir: Âdem, Dâvud, Eyüp, Hızır, İbrahim, İdris, İsa, İsmail, Musa, Nuh, Süleyman, Şuayb, Yakub, Yunus, Yusuf ve Muhammed. Bunlardan İsmail ve Yunus peygamberlerin dışındakilerin hepsi Nâilî’de çeşitli vesilelerle geçmektedir.

Hz. Âdem

Hz. Âdem daha çok topraktan yaratılışı, Havva ile beraber yasak meyveyi yemeleri, cennetten çıkarılırken yanına buğday alması ile Divân şiirinde yer alır. Şeytanın kendisine secde etmemesi ve bunun üzerine lanetlenmesi de yine işlenen başka mevzudur. Aşağıdaki beyitte Şair Nailî şeytanın Hz. Âdeme secde etmemesini kıskançlık saikiyle açıkladığını görmekteyiz (Şenödeyici 2011: 522):

Bildi ziddiyetini eyledi bî-rûh henüz
Cesed-i Âdeme izhâr-ı adâvet iblîs (Kaside 33 / 19: 122)

Hz. Âdem Peygamberin mucizelerinden biri de “talim-i esma” diye adlandırılan Kur’an’da* bahsi geçen bütün eşyanın ismiyle beraber hakikatlarının da ilhamen kendisine öğretilmesidir. Aşağıdaki beyitte şair bu mucizeye değinmektedir:

Cehd eylesek ne fâide Mevlâyı bilmeğe
Âdem gerek hakikat-i eşyâyı bilmeğe (Musammat 6 / 2: 139)

Hz. Dâvud

Hz. Davud Peygamber Divân edebiyatı şairlerince genelde sesi ile ilişkili konu edinmektedir. Fakat şair, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa için yazdığı kasidede paşanın makamına liyakatini Hz. Dâvud ve oğlu Hz. Süleyman ile ilişkilendirerek dile getirmektedir:

Sultân-ı ahd ki görünür sende mâsadak
Dâvûd güftûsu Süleyman emîn ile (Kaside 28 / 30: 111)

Başka bir beyitte şair riyakârların ne denli ileri gittiklerini Hz. Dâvud’dan Zebur ayetlerini dahi dinlemeye tahammüllerinin olmadığını söyleyerek ifade etmektedir. Bu söylemle aynı zamanda Hz. Dâvud’un sesinin güzelliğine de atıfta bulunmaktadır:

Erbâb-ı riya şimdi gûş eylemez isterse
Dâvûd lisânından âyât-ı Zebur olsun (Gazel 265 / 5: 270)

Hz. Eyüp

Hz. Eyüp Peygamber Divân Edebiyatında daha çok sabrı ile işlenmiştir. Aşağıdaki beyitlerde şair buna paralel olarak Eyüp Peygamberin sabrına değinmiştir:

Ey tündî-i hûy-ı dil-hırâşi
Efsânegî-i şigîb-i Eyyûb (Müstezat 5/2 / 4: 143)

* Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip "Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin" dedi. (Bakara 2/31)

Zevk-âşinâ-yı mihmet-i Eyyûb edip dili
Cân-ı sabura havsala-i derd ü dâver (Gazel 93 / 4: 197)

Nâle-i derd-i derûn bunda değil mâni’-i kurb
Bu şifâhâneye Eyyûb-ı şigîbâ sığmaz (Gazel 133 / 10: 213)

Bir nîm-nefes tâb-ı gamın cân-ı sabura
Etdirdi şigîbâyî-i Eyyûbu ferâmûş (Gazel 172 / 4: 229)

Hz. Hızır

Peygamberliği hususunda ihtilaf bulunan Hz. Hızır Divân şairlerince en çok ölümsüzlük suyunu bulması ve kıyamete kadar yaşayacağı konuları ile işlenmiştir. Bu minvalde Nailî Divânî’nda aşağıda zikrettiklerimizin dışında epeyce beyte rastlamak mümkündür (Gazel 51 / 5: 177, Gazel 69 / 5: 186, Gazel 78 / 2: 189, Gazel 103 / 2: 200, Gazel 203 / 3: 242, Gazel 208 / 4: 245, Gazel 224 / 3: 252, Gazel 249 / 7: 264, Gazel 259 / 3: 268, Gazel 381 / 4: 320, Kaside 2 / 25: 26, Kaside 6 / 19: 40, Kaside 9 / 5: 49, Kaside 9 / 27: 51):

O çeşmesâr-ı mürüvvet ki şâhrâhında
Hezâr Hızır u sikender ümîdvâr kalır (Kaside 2 / 25: 26)

O şeh ki nakd-ı hayât-ı Mesîh ü Hızır olmuş
Nigâh-ı hesterin in hûn-behâ-yı hirmânı (Kaside 6 / 19: 30)

Evvelîn cümle-i pür-zûruna Hızır-ı tevfik
Ahirîn ma’reke-i Rüstem-i destân etmiş (Kaside 7 / 2: 42)

Kalemin lûle sözün âb-ı hayât u tab’ın
Hızır-ı dil-zinde-i ser-çeşme-i irfân etmiş (Kaside 9 / 28: 51)

Bunların dışında Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçmemekle birlikte müfessirler tarafından Hz. Hızır’a ait olduğu kabul edilen Kehf Suresindeki kıssada Hz. Hızır’ın Hz. Musa Peygambere rehberlik ettiğine Şair Nailî aşağıdaki beyitte işaret etmektedir:

Kande azm eyler isen Hızır-ı hidâyet rehber
Baht u ikbâl seferlerde hazerlerde celîs (Kaside 33 / 22: 123)

Hz. İbrahim

Kur’an’da geçen ve en bilinen kıssalardan biri Hz. İbrahim ve yine bir peygamber olan oğlu Hz. İsmail kıssasıdır. Divân edebiyatında Hz. İbrahim, ateşe atılması, kendi kendine Hak yolunu bulması, Allah’ın dostu vasfına sahip olması, oğlu Hz. İsmail’i kurban verdiği söze binaen Allah’a kurban etmesi gibi vesilelerle anılmaktadır. Bazı beyitlerde Azer ismiyle anıldığı da görülmektedir:

Ferhunde zâtını şeref-i pâkî-i neseb
Etmîş semmiy-i pûr-ı Birâhim-i Âzerî (Kaside 20 / 4: 87)

Nemrut İbrahim Peygamberi ateşe atarak ortadan kaldırmak istese de Allah’ın emriyle ateş gül bahçesine dönmüştür:

Gülşen-i adl-i şehinşâhı eden düşmen-sûz
Nâr-ı Nemrûdu Birâhîme gülistân etmiş (Kaside 9 / 20: 50)

Hz. İdris

Daha çok meleklerle ders vermesiyle Divân edebiyatında adı geçen Hz. İdris ilim ve hikmet sahibi bir şahsiyettir. Bazı kaynaklarda kalem ile yazı yazan ilk insan olarak yad edilen Hz. İdris kâtiplerin ve terzilerin piri kabul edilir.

Aşağıdaki beyitte şair Reisü’l-küttâb Şamizade Efendiyi överken Hz. İdris’in ilim ve hikmet sahibi vasfından yararlanmışır:

Huldu eylerdi ferâmûş eğer bir kerre
Şeref-i sohbetine nâ’îl olaydı İdrîs (Kaside 33 / 5: 121)

Aşağıdaki beyitte de benzer bir kullanım söz konusudur:

Düşünce şevk-i temaşası sath-ı eflake
Hakim-i re’yine İdrîs hem-rikab olmuş (Kaside 18 / 22:)

Hz. İsa (Mesih)

Hz. İsa Peygamber Divân edebiyatında birçok yönleriyle ele alınır. Meryem'in İsa'ya gebe kalışı, doğumu esnasında ve bebekken gerçekleşen olağanüstü haller, peygamberlik mucizeleri, özellikle elle dokunması (mesh) ve nefesi ile körleri gördürüp hastaları iyi etmesi, ölüleri diriltmesi, dünyaya değer vermemesi, bir merkep sırtında gezmesi, kendi söküğünü kendisi dikmesi, ölmeyip göğe çekilmesi, dördüncü kat gökte bulunması, maddeden arınmış olması ve hiç evlenmemesi vs. birçok yönlerden eski şiirimizde çeşitli hayal ve sembollere konu olmuştur. Rivâyete göre Hz. İsa'nın üzerinde dünya eşyası olarak bir tas, bir tarak ve bir iğne varmış. Birinin eliyle su içtiğini, bir başkasının da parmaklarıyla sakalını taradığını görünce tası ve tarağı bırakmış. Göğe çıkarıldığı zaman üstünde dünya nimeti olarak yalnızca bu iğne bulunmuş ve bu yüzden sorguya çekilmiştir. Onun için de dördüncü kattan ileri geçememiştir. "Mesih" lakabıyla bilinir ve kendisine Rûhui-Kudüs denir. Şiirlerde çok defa bir hayat emaresiyle birlikte "Dem (nefes)" kelimesiyle yanyana anılır. Sevgilinin dudağı can bağışlamakta İsa'ya benzer. Bazan şairin şiiri, sevgiliden gelen sabâ yeli de diriltici özellikleriyle İsa'ya benzerler (Pala 2018: 235).

Şair Nailî’de daha çok maddeden soyutlanması, dünya malı adına sadece bir iğneye sahip olması ve göğün dördüncü katında kalışı işlenmektedir.

Aşağıdaki beyitte Şair Nailî, Hz. Meryem’in bakire iken Hz. İsa’yı doğurma mucizesi ile Hz. İsa’nın ölüleri nefesiyle diriltme mucizesini şiir yazma kabiliyeti ile ilişkilendirerek ifade etmektedir. Şairin Hz. Meryem’e benzeyen şiir kabiliyeti ölüleri diriltme hasiyeti olan Hz. İsa gibi manalar doğurarak cansız olan putlara/bedenlere can bağışlamıştır. Şair manasız kelimeleri şairlik kabiliyeti ile adeta dirilttiğini söylemek istemektedir:

Meryem-i nutkum edip yine Mesîhâ-zâyî
Rûhzâr eyledi beytû’s sanem-i ma’nâyı (Kaside 5 / 1: 36)

Hz. İsa’nın göğün dördüncü katından ileri gitmesine engel olan iğne hadisesini şair farklı anlam çağrışımlarıyla şiirinde yer vermiştir. İnsanların her sınıfının manevi terakkiyatına mani olan durumlar vardır. Nailî’ye göre dünyayı terk eden gönül ehlinin bu kıssadan hisse çıkarması gerektir:

Terk ehli o dildir ki ola sûzeni derkâr
Serrişte-i tecridi Mesîhâda bulunsa (Gazel 307 / 2: 285)

Hz. Musa (Musi, Kelim)

Edebiyatta Hz. Musa’nın, Allah ile konuşması, Firavun’un sihirbazlarını âciz bırakması, ejderha olabilen, denizi yaran âsâsı, Yed-i beyzâ’sı, Firavunla mücadelesi ve onu suda boğması gibi mucizevi yönleriyle ele alınır.

Tûr Dağı’nda Allah ile konuşmasından dolayı Kelîm veya Kelîmu’llâh sıfatlarıyla da hatırlanır. Hz. Musa tasavvuf atmosferi içinde yetişen şair için duygu ve heyecanlarını dile getirme bakımından önemli bir ilham kaynağıdır. Hatta Hz. Musa’nın hayatı şairin düşüncelerini somutlaştırarak örneklendirmesi bakımından da ilgi çekicidir. Bu nedenle Klasik edebiyat şairleri Hz. Musa’nın hayatı ile ilgilenmişler; çeşitli kesitler alarak tasavvufî düşüncelerini ifade ederken şiirlerinde yer vermişlerdir (Uzun 2016: 68).

Nailî Divânı’nda yukarıda bahsi geçen hemen tüm mucizeler farklı anlam çağrışımlarıyla defalarca geçmektedir. Özellikle Hz. Musa’nın Tur Dağında Allah ile konuşması mucizesine çokça yer verilmiştir. (Örnek: Gazel 307 / 3: 288, Kaside 5 / 2: 36, Kaside 6 / 25: 40, Gazel 51 / 5: 180 vs.).

Hz. Musa kıssasında Şuayb Peygamberin çobanlığını yaptığı, buna binaen kendisine Hz. Şuayb’ın Âdem Peygamberden miras kalan asayı hediye ettiği anlatılmaktadır. Şair Nailî, bu durumu düşünce hocasının kalemi kendisine vermesi şeklinde şahsına uyarlamaktadır:

Pîr-i endîşe kefi destime yâ sundu kalem
Ya Şu’ayb oldu âsâ-dâd-ı kefi Mûsâyî (Kaside 5 / 6: 36)

Hz. Musa’ya peygamberlik işareti olarak karanlık ve yağmurlu bir gecede yeşil bir ateşten ışık ve ateşin verilmesidir. (Mûsâ bu süreyi doldurup ailesiyle birlikte yolda giderken Tûr tarafında bir ateş gördü; ailesine, "Siz bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir parça ateş getiririm" dedi. Kasas 29). Aşağıdaki beyitte Nailî, âşıkların yanan gönlünden yükselen dumanın karalığı ile bahsi geçen gecenin karanlığı arasındaki bir bağ kurmaktadır:

Uşşâka Nâ’îli görünür dūd-ı âhdan
Ol şu’le kim Kelîme seçerden zuhur eder (Gazel 105 / 5: 202)

Hz. Nuh

Hz. Nûh insanları doğru yola döndürmek için dokuz yüz elli yıl çabalamış olmasına rağmen oğlu Ken’an da dâhil halkın çoğunluğu ona iman etmemiştir. Bunun akabinde Hz. Nûh “Rabbim yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma.” diyerek dua etmiştir. Akabinde Allah, Nûh’a bir gemi yapmasını, inananları ve her hayvandan dişi ve erkek olmak üzere birer çift gemiye almasını vahyetmiştir. Gemi tamamlanınca yeryüzünü sular kaplamış ve bütün insanlar ve hayvanlar yok olmuştur (Çolak 2016: 83).

Hayat hikâyesi kısaca bu şekilde özetlenebilecek Hz. Nuh, ömrünün uzunluğu, gemi yapması, tufan, insanlığın Hz. Âdem’den sonra ikinci babası sayılması yönleriyle Divân edebiyatında işlenmiştir.

Aşağıdaki beyitte Şair Nailî, Nuh Peygamberin uzun ömürlü olmasını, sevgiliye kavuşarak geçen bir an ile ilişkilendirerek dile getirmektedir:

Visalinle güzârân bir deme dîvân-ı kismetde
Berât-ı ıyş-i Cem menşûr-ı ömr-i Nûh yazmışlar (Gazel 87 / 2: 195)

Başka bir beyitte şair peygamberin gemi yapması olayına atfen, “eğer gönül gemisi sevgiliye duyulan aşk denizinde yüzseydi cananın güzelliği Nuh Peygambere -geminin batmaması için- gerekirse can mülkünü dahi denize attırır” diyerek mübalağa etmektedir:

Nûhu ede raht-efgen-i can mevce-i hüsnün
Fülk-i dili aşkın gibi deryada bulunsa (Gazel 307 / 4: 288)

Hz. Süleyman

“Hz. Süleyman kuşkusuz Divân edebiyatında en çok adı geçen peygamberlerin başında gelir. Kıssasının ihtiva ettiği ilgi çekici hadiseler ve dünya saltanatı ile ahiret saltanatını birleştirmesi bu durumun başlıca sebeplerindedir. Süleyman Peygamberden doğrudan ve dolaylı olarak elli üç ayet bahsetmektedir” (Pala 2108: 411).

Edebiyatımızda hem peygamber hem hükümdar olması, elindeki yüzük aracılığı ile rüzgâra, hayvanlara, cinlere ve diğer tüm mahlûkata hükmetmesi, yüzüğünün çalınması, Belkıs ile arasında geçen olaylar, hüdhüd kuşu, karınca ile olan macerası gibi vesilelerle adı geçmektedir.

Süleyman Peygamber ordusu ile bir gün giderken karınca beyi ile karşılaşması, onunla sohbet edip ondan nasihatler alması, karınca beyinin hediye verdiği çekirge butunun yarısı ile tüm ordunun karnını doyurması meşhurdur. Şair aşağıdaki beyitlerde bu olaya göndermede bulunmuştur:

Ma'lûmdur cenâbına kim bergüzârdır
Pây-ı meleh huzûr-ı Süleymâna mûrdan (Kaside 12 / 35: 94)

Mahdûm-ı arş-pâye Bahâyı Efendi kim
Dergâhı bûse-cây-ı Süleymân u mûr olur (Kaside 24 / 8: 98)

Ne bîş ü ne kem âlemi yeksan biliriz biz
Her gördüğümüz mûru Süleymân biliriz biz (Gazel 134 / 1: 213)

Nailî Divânî’nda Süleyman Peygamber ile ilgili bahsedilen diğer bir konu rivayetlere göre Hz. Âdem’in cennetten getirdiği ve üzerinde “İsm-i Azam” yazılı herşeye hükmedebilen yüzüğüdür. Beyitte hatem ile ifade edilmiştir:

Tâ ki te'yîd-i Huda vermek için mülke nizâm
Bir şeh-i âdili hâtemle Süleyman etmiş (Kaside 9 / 34: 51)

Divân edebiyatında vezir ile aynı manada kullanılagelen “Asaf” aslında Hz. Süleyman’ın vezirinin ismidir. Simya ilmüne hâkim olan Asaf, insanüstü güçlere sahip olarak anlatılır. Belkıs’ın tahtını göz açıp kapayıncaya kadar Yemen’den getiren de kendisidir. Aynı zamanda adil ve sadıktır. Aşağıdaki beyitlerde bu şahsiyetten bahsedildiği görülmektedir:

Nice âsaf ki tutup debdebesi dünyâyı
Halka gösterdi Süleymân gibi ferr ü iclâl (Kaside 12 / 13: 57)

Tâ Süleymân-ı zamâne ede Hak âsaf-ı ahd
Bir keremkârın edip devletini rûz-efzûn (Kaside 17 / 69: 81)

H. Şuayb

Nailî Divânî’nda sadece bir beyitte ismi geçen Şuayb Peygamber daha çok Hz. Musa ile beraber anılmaktadır. Aynı zamanda Musa Peygamberin kayınbabası olan Hz. Şuayb, Hz. Âdem’den kendisine miras kalan asayı Musa peygambere hediye etmiştir. Beyitte bu olaya telmih vardır:

Pîr-i endîşe kel-ı destime yâ sundu kalem
Ya Şu’ayb oldu asâ-dâd-ı kef-i Mûsâyî (Kaside 5 / 6: 36)

Hz. Yakub

Yakûp peygamberin lakabı "İsrâîl"dir. Onun soyundan gelenler "Benî İsrâîl (İsrâiloğulları)" diye anılmıştır. Yakûp ile Peygamberimiz arasında gelen bütün peygamberler onun zürriyetindedir. Kur’ân-ı Kerîm’de onunla ilgili 15 kadar âyet-i kerime vardır (msl. Bakara/132-136, Âl-i İmrân/84, 93, Nisa/ 163). Hz. İbrahim’in yanında gömülüdür. Edebiyatta daima Yûsuf ile ilgili olarak anılır. Gözlerinin görmez oluşu, yıllarca ağlaması, külbe-i ahzân’ı, gözlerinin açılışı vs. telmih konuları ile ele alınır. Âşık bu çileleri yüzünden kendini veya gönlünü Hz. Yakûb’a benzetir (Pala 2018: 478).

Aşağıdaki beyitlerde Yakub Peygamberin oğlundan ayrı düşmesi ve bunun sonucunda çektiği ızdırıp ve akıttığı gözyaşı işlenmiştir:

Ey hasret-i Yûsuf-ı cemâli
Elmâs-feşân-ı çeşm-i Ya’kub (Musammat 5 Bend 2 / 3: 143)

Hezâr Yûsuf-ı güm-geşte-i emel çâhî
Hezâr dîde-i Ya’kûb iştiyâk-ı sefid (Kaside 7 / 7: 43)

Bûy-ı hulkun komadı nefha-i pîrâhene yer
Olmasın hâtır-ı Ya’kûb-ı emel zâr u hazîn (Kaside 16 / 16: 74)

Ne nakş-i bü’l-aceb giryânıyız ey Nâ’îlî bilse
Olur garkâb-ı haclet dîde-i Ya’kûb şerminden (Gazel 277 / 5: 275)

Yakub Peygamber oğlu Yusuf kuyuya atılıp ondan ayrı düşünce “külbe-i ahzan” olarak anılan bir kulübeye kapanıp yıllarca gözyaşı dökerek acısını dindirmeye çalışmıştır. Bu denli gözyaşı dökünce gözlerinden de olan Hz. Yakup, ancak Mısır ülkesinden gelen Yusuf’un gömleğini gözlerine sürerek tekrar görme yetisini kazanmıştır. Şair Nailî aşağıdaki beyitlerde bu hadiselere atıfta bulunmuştur:

Her nefes ğarkâb-ı eşk eyler bu minâ hücreyi
Çeşm-i Ya’kûb-ibtilânın beyt-i ahzânın görün (Gazel 208 / 6: 244)

Hayâlin çeşmi Ya’kûb-ibtilâ-yı girye-mu’tâda
Misâl-i Yûsuf-ı gül-pirehen hâbı unutturdu (Gazel 364 / 5: 312)

Hz. Yusuf

Divân şiirinde adı en çok anılan peygamberlerden biri Yûsuf’tur. Harikulâde güzelliği ile çok zaman sevgili ona benzetilir, hatta sevgili, Yûsuf-ı sâî (ikinci Yûsuf) olarak nitelenir. Ay ile güneşin ona secde etmeleri, kuyuya atılması, terazi ile tartılıp ağırlığınca altın karşılığı satılması, Züleyhâ ile olan maceraları, zindana atılması, güzel rüyâ tabir etmesi, Yakûb’dan ayrı oluşu, köle iken Mısır’a sultân oluşu vs. kıssalar nedeniyle birçok beytin konusunu oluşturur (Pala 2108: 483).

Nailî Divânında da “ahsen’ül-kasas”-kıssaların en güzeli- olarak bilinen Yusuf Peygamberin kıssasının birçok olayına telmihte bulunmuştur. Aşağıdaki beyitte Züleyha’nın muradını elde etmek için Hz. Yusuf’un elbisesini yırtmasını feleğin yakasını yırtmasıyla ilişkilendirerek anlatıldığını görüyoruz:

Dâmen-i ismet-i Yûsuf gibi çâk etdi yakam
Dest-i bîdâd-ı Zelîhâ-yı sipîhr-i muhtâl (Kaside 12 / 62: 60)

Hz. Yusuf’un güzelliği ve Züleyha ile olan macerası daha birçok beyitte işlendiğini görmek mümkündür:

Hüsnün ol şâhid-i ismet-şiken-i Yûsufdur
Ki Züleyhâ göremez hâbda damanı ucun (Gazel 256 / 3: 267)

Ol gevher-i nâyâba Zelîha değil ancak
Yûsuf da dehen-piste-i takdîr-i behâdır (Kaside 14 / 33: 67)

Biziz ol âşık-ı kullâb-nazar kim dilesek
Yûsufu dest-be-dâmân-ı Züleyhâ ederiz (Gazel 153 / 3: 221)

Hz. Cercis

Söylentiye göre Hz. ‘Îsâ’ dan yaklaşık üç yüz yıl sonra yaşamış dinî, tarihî ve efsanevî bir kişiliktir. Ticaretle uğraşan, yoksullara ve darda kalanlara yardımını çok seven Cercîs, Roma İmparatorluğunun puta tapılması yolundaki öneri ve yönlendirmelerine aldırmayıp Hak dinde karar kılmış, bu nedenle pek çok işkence ve zulme maruz kalmıştır (Arzı 2018: 118).

Divân edebiyatında nadiren adı geçen Cercis Peygamber, maruz kaldığı işkenceler ve buna karşı gösterdiği tahammül ve sabır ile yâd edilir. Nailî Divânı’nda tek beyitte geçen peygamberin sabrı ön plana çıkarılmıştır:

Sabrdır çaresi cevri-i felek-i hod-gamun
Ümmetinden ne cefa çekdi bilürsin Cercis

Hz. Muhammed

Divân edebiyatının beslendiği ana kaynaklardan biri de şüphesiz Peygamberimiz Hz. Muhammed (A.S.M)’dir. Ef’ali, ahvali ve akvali ile ortaya koyduğu yaşam tarzı, insanlığın büyük bir kısmını teşkil eden müslümanlar için ideal bir hedef; bir rol model olmuştur. Bu durum Divân şairleri için de geçerli olmuştur.

Türklerin İslam dinini kabul etmeleriyle yeni bir çehre kazanan edebiyatta Hz. Muhammed temel kaynaklardan biri olmuştur. İslam medeniyeti dairesinde başlangıçtan itibaren meydana getirilen her tür ve biçimdeki edebî eserde, mutlaka Hz. Peygamber’e duyulan sevgi, aşk ve bağlılığın ifadelerini bulmak mümkündür. Aslında Peygamber sevgisi, İslam milletlerinin hemen hepsinin işlediği ortak bir temadır. Denebilir ki, dünyada Hz. Muhammed kadar övülmüş, hayatının her safhası bir edebî türe kaynaklık etmiş başka bir kimse yoktur. Hz. Peygamber’in doğumu, büyümesi, evlenmesi, mi’racı, savaşları, mucizeleri ve vefatı asırlar boyunca sürekli günümüze kadar işlenegelmiştir.

Eski Türk edebiyatında, sanat amaçlı olsun olmasın, yazılan her eserde Allah’a hamd ve senadan sonra büyük bir ekseriyetle Hz. Peygamber’e salat ve selam getirilmiş, övgülere yer verilmiştir. Manzum eserlerde ise, özellikle mesnevilerde ve divânlarda, tevhid ve münacattan sonra na’te yer verilmiş; Hz. Peygamber, çeşitli güzel yönleri ve sıfatlarıyla anılmış şefaati dilenmiştir.

Hz. Peygamber’in hayatı, nübüvveti, mucizeleri ve savaşları etrafında bir edebiyatın oluşması, şüphesiz ona duyulan samimi aşktan dolayıdır. Habibullah sırrının mazharı olan yüce Peygamber, ibadın da habibi olmuştur. Amil Çelebioğlu’nun ifadesiyle O, “...bazı aşıkâne şiirlerde güzellik ülkesinin pâdişâhı, yani sevgiliden maksat haddizâtında Hazret-i Peygamber’dir. Zira o, asla solmayan bir gül, emsali bulunmayan ebedî bir sevgilidir. Hiçbir sevgili onunla mukayase edilemez” yüce bir peygamberdir (Kaplan 2001: 106).

Şair Nailî’nin bilinen tek eseri divânıdır. Dolayısıyla Peygamberimizle ilgili müstakil bir eseri yoktur. Fakat eserinde şair, Peygambere gereken önemi vermiş, birinci (51 beyit), ikinci (56 beyit), üçüncü (71 beyit), dördüncü (47) ve beşinci (46 beyit) kasidelerin tamamını O’na ayırmıştır. Bununla yetinmeyen Nailî, diğer şiirlerinde de yeri geldikçe Peygamberden övgüyle bahsetmiştir.

Şair Nailî, divânında Peygamberden bahsederken O’nu ifade eden birçok isim ve vasıf kullanmıştır. Bunlar başlıca Ahmed, Ahmed-i Muhtar, Fahr-ı Alem, Fahr-i Rüsul, Fahr-ı Kevneyn, Habib, Habibullah, Habib-i du cihan Habib-i Huda, Habib-i Huda-yı Gafur, Habib-i Mevla, Hudavend, Habib-i Huda-yı Mu’in, Hudavend-i Rüsul Muhammed, Muhammed-i Arabi, Mükerrerem-i Levlak, Nebi, Nur, Resul, Resulullah,

Server-i Rûsul, Server-i Levlak, Sultan, Sultan-ı Cümle-i Rûsul, Şefi-i güneş, Şerfedihi-i Mirac’tır.

Peygamberi birçok yönüyle yâd eden Nailî, en çok mahşer gününde kendisine şefaata etmesini dilemektedir:

Şefi’-i rûz-ı kıyâmet Muhammed-i Arabî
Ki haşır lutfu ile bî-günâhkâr kalır (Kaside 2 / 23: 26)

Sözün makbul-i dergah-ı Samed dillerde evsafun
Şefi-i halk u mahbub-ı Hudadur ya Resulallah (Musammat/12:153)

Kurb-hahan-ı cenabun derler ey ferd-i ahed
Ya habibu’l-lah şefaâat ya resulallah meded (Musammat 6 / 2: 148)

Ne deñlü Nailî şayan-ı tertib-i ceza olsa
Cenabuñdan şefaata mültecatur ya Resulallah (Musammat12 / 7: 153)

Aşağıdaki beyitlerde şair Peygamberin Miraç mucizesine atıf yapmaktadır:

Nurun işrak etdi keşf-i sırr-ı esrar eyledüñ
Leyle-i israyı ol işraka astar eyledün (Musammat 6 / 2: 147)

Sen ol şeref-dih-i miracsın ki makdemüne
Harim-i arş-ı ilahî ümid-var kalur (Kaside 2 / 50: 27)

Sonuç

Nailî Divânı incelendiğinde Klasik Türk edebiyatı geleneğine paralel olarak Hz. Âdem, Hz. Davut, Hz. Eyüp, Hz. Hızır, Hz. İbrahim, Hz. İdris, Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Nuh, Hz. Süleyman, Hz. Şuayb, Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Cercis ve Hz. Muhammed Peygamberden bahsedildiği görülmektedir.

Şair divânındaki ilk beş kasidesini Hz. Muhammed Peygambere ayırarak hem bu alandaki geleneğe uymuş hem dinî anlayışını göstermiş ve hem de peygamber sevgisini de ortaya koymuştur.

Şairin, peygamberleri şiirine konu edinme yöntemi diğer şairlerden fazla bir farklılık arz etmese de onları işleyiş biçimi Sebki Hindî’nin etkisiyle ciddi anlamda ayrılmaktadır. Örneğin Hz. Âdem’in yaratılması ve bütün meleklerin O’na secde etmesi, şeytanın isyan edip secde etmemesi birçok şairin ele aldığı bir vakıadır. Nailî bu konuyu işlerken şeytanın Âdem Peygambere secde etmeyip düşmanlık etmesini

kendisinin ateşten Âdem’in ise topraktan yaratılmasına bağlamaktadır. Bu durumu da “cesed-i Âdem” tabiriyle ince bir şekilde ifade etmektedir:

Bildi ziddiyetini eyledi bî-rûh henüz
Cesed-i Âdeme izhâr-ı adâvet iblîs (Kaside 33 / 19: 122)

Öte yandan şair beyitlerinde gerek anlatmak istediği mana ile gerekse seçtiği kelimeler ile bazı hadislerle ince göndermelerde bulunduğu anlaşılmaktadır:

Ferda olur o şaire duzah haram kim
Nat-ı Nebide nazmını sihr-i helal eder (Kaside 1/ 32: 23)

Bu beyitin “Hikmet ve bilgelik dolu ne şiirler vardır; öyle bir hitabet ve beyan sanatı vardır ki bu, insanı adetâ büyüler, tesiri altına alır. (Buhari 76/51; Tirmizi 41/69) ve Şurası muhakkak ki beyanda sihir vardır. Şurası da muhakkak ki şiirde hikmetler vardır. (Ebu Davud Edeb 95/5011, Tirmizi Edeb 63/2848)” (Güleç 2017: 135) hadislerini hem mana hem de sözcük bağlamında çağrıştıracak şekilde kurgulandığı görülmektedir.

Şairin peygamberleri şiirinde kullanma şekline dikkat edildiğinde Peygamberimiz ile diğerleri arasında bariz bir fark görülmektedir: Nailî Peygamberimizden bahsederken genellikle ahiret gününde şefaath dileme gayesini gütmektedir. Yahut O’nun övgüsüyle Allah’tan bağışlanma dilemektedir. Bu açıdan şair tipik bir Müslüman portresi çizmektedir. Diğer peygamberleri ele alış gayesi ise daha çok benzetme, karşılaştırma ve övgü unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

AKKUŞ, Metin (1996). *Nef’î Divânında Tipler ve Kişilikler*, Erzurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ARZI, Saadet (2018). *On Altıncı Yüzyıl Divân Şiirinde Ulü’l-‘Azm Peygamberler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi, (1987). “*Nailî*” Cilt V, İstanbul: Ötügen Yayınları

ÇOLAK, Ahmet Safa (2016). “Tûfândan Umrana: Hz. Nûh”, *Yağmur Dil-Kültür ve Edebiyat Dergisi*, 83: 4-9, İstanbul.

GÜLEÇ, İsmail (2017). “Hz. Peygamber’in Şiire Karşı Tutumu”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 19: 123-146

GÜLER, Zülfü (2006). *Divan Şiirinde Peygamber Hikâyelerine Telmihler*, Malatya: Uğurel Matbaası.

İPEKTEN, Haluk (1990). *Nâilî Divânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

İPEKTEN, Haluk (2004). *Nâilî (Hayatı-Sanatı-Eseri)*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KABAKLI, Ahmet (2002). Türk Edebiyatı, “Nâilî” Cilt II, Ankara: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları

KAPLAN, Mahmut (2001). “Divân Şiirinde Hazret-i Muhammed” *Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi*, 74: 106-117, İstanbul.

ONAY, Ahmet Talat (2009). *Açıklamalı Divân Şiiri Sözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, İstanbul: H Yayınları

PALA, İskender (2018). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.

ŞENÖDEYİCİ, Özer (2011). Nâilî Divânı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük), (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ŞENÖDEYİCİ, Özer; KAÇAR, Mücahit; KESİK, Beyhan; SELÇUK, Bahir;

TANYILDIZ, Ahmet; YAZAR, Sadık; BAHADIR, Savaşkan Cem ve Ahmet AKDAĞ (2015). *Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Türk Ansiklopedisi (1977). “Nâilî” Cilt 25, Ankara: MEB Yayınları.

UZUN, Adnan (2016). “Divan Şiirinde Hz. Musa” *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 5: 68-69.